

Бароўская В.М.
АГЛЯД КРЫНІЦ ПА ПРАБЛЕМЕ ПОЛЬСКА-САВЕЦКІХ ПЕРАГАВОРАЎ
1919–1921 гг. У АРХІВАХ РАСІЙСКОЙ ФЕДЭРАЦЫІ

Абсалютная большасць дакументаў, звязаных з ходам польска-савецкіх перагавораў 1919–1921 гг., з агульным міжнародным становішчам, унутранай і знешняй палітыкай Польшчы і Савецкай Расіі, утрымліваецца ў архівасховішчах суседніх Рэспублікі Беларусь дзяржавах (Расійскай Федэрацыі, Польшчы, Літве). Прапануем агляд крыніц па праблеме польска-савецкіх перагавораў ў сховішчах Расійскай Федэрацыі: Дзяржаўнага архіва Расійскай Федэрацыі (ГАРФ), Расійскім архіве сацыяльна-палітычнай гісторыі (РГАСПИ), Архіве знешняй палітыкі Расійскай Федэрацыі (АВП РФ), Архіве Расійскай акадэміі навук у г. Масква (Архіў РАН у г. Масква).

Дзяржаўны архіў Расійскай Федэрацыі ўтрымлівае фонды вышэйшых органаў дзяржаўнай улады і кіравання агульнасаюзнага і расійскага значэння: Усерасійскага Цэнтральнага Выканаўчага Камітэта (УЦВК, 1917–1936): фонд 1235 (вопісы 6, 7, 22, 23, 37, 38, 55, 56, 94, 95), Савета народных камісараў РСФСР (1917–1991): фонд 130 (вопісы 3, 4, 5, 22, 23, 25, 29), Расійскага тэлеграфнага агенцтва (РАСТА) пры Савеце Народных Камісараў РСФСР: фонд 391 (вопісы 1, 2, 8), Народнага камісарыята па справам нацыянальнасцяў (Наркамнац) РСФСР 1917–1924 гг.: фонд 1318 (вопісы 2, 20, 22, 23, 24, 25).

Найбольш буйным і значным для вывучэння тэмы польска-савецкіх узаемаадносін з’яўляецца фонд Савета Народных Камісараў (фонд 130). СНК РСФСР належала агульнае кіраванне палітыкай і эканомікай краіны, дзеля гэтай мэты выдаваліся дэкрэты, распараджэнні і інструкцыі. СНК РСФСР аб’ядноўваў цэнтральныя ведамствы рэспублікі і кіраваў іх дзейнасцю. Пастаянным органам СНК РСФСР з’яўлялася упраўленне справамі. Ва ўпраўленне справамі ўваходзілі сакратарыяты Вялікага і Малога Саўнаркома, канцылярыя, фінансава-гаспадарчы аддзел, прыёмная, аддзел сувязі.

У склад фонда ўваходзяць пратаколы пасяджэнняў Вялікага Савета народных камісараў 1919–1921 гг.: дэкрэты, пастановы, інструкцыі СНК РСФСР 1917–1923 гг., пратаколы пасяджэнняў СНК РСФСР за лістапад 1917 г. – май 1920 г., студзень 1921 г. – снежань 1921 г., пратаколы пасяджэнняў Малога СНК РСФСР за студзень 1918 г. – снежань 1919 г. (копіі), студзень 1920 г. – снежань 1923 г. (аўтэнтык) і дакументы да іх; дакументы старшыні СНК РСФСР (1918–1920 гг.) – лісты, тэлеграмы на імя У.І. Леніна. Акрамя таго, варта ўзгадаць рознага віду перапіску і звязаныя з ёй матэрыялы: з УЦВК – аб накіраванні дэкрэтаў на ўзгадненне, даклады аб працы агітацыйных цягнікоў УЦВК (1920 г.), пратаколы пасяджэнняў Прэзідыума УЦВК (1919 г., 1920 г., аўтэнтыкі, копіі); з НКЗС – заключэнні перамір’я паміж РСФСР і Украінай (1918 г.), мірных перагаворах з Фінляндыяй (1920 г.), гандлёвага дагавора с Вялікабрытаніяй (1921 г.); з Наркамнацам РСФСР – аб становішчы на Украіне, фінансавым пытанням.

Неад’емнае месца фонда СНК РСФСР складаюць дакументы Бюро інфармацыі СНК РСФСР (1918–1922 гг.): агентурныя паведамленні і інфармацыйныя бюлетэні аб становішчы на фронце, у прыфрантавой паласе, па Наркамату па ваенным справам РСФСР, па НКЗС РСФСР–паведамленні, інфармацыйныя бюлетэні, паведамленні замежнай прэсы, радыёграмы аб становішчы за мяжой, міжнародных падзеях (1918–

1922 гг.); тэлеграмы і бюлетэні РАСТА, веснікі РАСТА, правінцыйнай і замежнай інфармацыі, агляды замежнай прэсы (1919–1922 гг.).

У рамках фонда варта звярнуць увагу на дакументы Бюро тэлеграм СНК РСФСР (1917–1922 гг.): тэлеграмы наркаматаў, розных ведамстваў, мясцовых Саветаў і устаноў аб міжнародным становішчы, узаемаадносінах РСФСР з краінамі Прыбалтыкі, Украінай, Беларуссю (1918–1919 гг.), Польшчай (1920 г.), становішчы ў нацыянальных рэгіёнах. У фондзе адклаліся: пратаколы Прэзідыума УЦВК (1921–1922 гг., аўтэнтыкі, копіі), бюлетэні аддзела друку НКЗС РСФСР (жнівень–снежань 1919 г.); матэрыялы па арганізацыі сістэмы дзяржаўных устаноў (наркаматаў і іншых ведамстваў) (1918–1921 гг.), пратаколы розных устаноў Беларусі, Украіны (1921 г.).

Фонд Расійскага тэлеграфнага агенства (РАСТА) пры Савеце Народных Камісараў РСФСР: фонд 391 (вопісы 1, 2, 8) утрымлівае звесткі аб абмене інфармацыяй з карэспандэнтамі РАСТА ў Германіі, Англіі, ЗША, Францыі і іншых краін, з карэспандэнтамі мясцовых аддзяленняў РАСТА; зводкі РАСТА, спецыяльныя інфармацыйныя зводкі замежных карэспандэнтаў РАСТА аб міжнародным становішчы; тэлеграмы РАСТА аб становішчы на франтах грамадзянскай вайны ў 1919 г.

Фонд Наркамнаца РСФСР 1917–1924 гг.: фонд 1318 (вопісы 2, 20, 22, 23, 24, 25) прадстаўлены пратаколамі пасяджэнняў камісарыята з 1918 г. па 1921 г., у тым ліку рашэнні аб стварэнні Беларускага нацыянальнага камісарыята, змене кадравага складу камісарыята, рашэнне аб яго ліквідацыі. Адначаныя арганізацыйна-распарадчыя дакументы могуць служыць карыснай крыніцай вывучэння беларускага нацыянальнага руху, у тым ліку і працэса вядзення польска-савецкіх перагавораў 1919–1921 гг., ходзе беларуска-савецкіх перагавораў з пачатку 1919 г. паміж прадстаўнікамі БНР (А. Луцкевічам, А. Смолічам і прадстаўнікамі РСФСР).

З фонду Усерасійскага Цэнтральнага Выканаўчага камітэту Савета рабочых, сялянскіх, чырвонаармейскіх дэпутатаў: фонд 1235 найбольшую цікавасць прадстаўляюць стэнаграмы і пратаколы пасяджэнняў Усерасійскіх з’ездаў Саветаў (VII (5–9 снежня 1920 г.), VIII (22–29 снежня 1920 г.), IX (23–28 снежня 1921 г.); даклады СНК і наркаматаў РСФСР, тэксты дакладаў і выступленняў У.І. Леніна і іншых дэлегатаў з’ездаў, спіскі, анкетныя, мандаты і пасведчанні дэлегатаў. Акрамя таго, у рамках фонда варта адзначыць, пратаколы і стэнаграмы пленарных пасяджэнняў і сесій УЦВК; дэкрэты, пастановы, рэзалюцыі і звароты УВЦК, “Зварот да польскіх працоўных, сялян і салдат у сувязі з інтэрвенцыяй Польшчы (2 лютага 1920 г.), Зварот УЦВК ад 23 верасня 1920 г.; пратаколы пасяджэнняў Сакратарыята УЦВК.

Праблематыка польска-савецкіх перагавораў 1919–1921 гг. прадстаўлена дакументамі Расійскага дзяржаўнага архіва сацыяльна-палітычнай гісторыі: так званага “архіва У.І. Леніна”, які ўключае непасрэдна ленінскія дакументы, рукапісы У.І. Леніна (фонд 2), матэрыялы яго сакратарыята (фонд 5), пратаколы СНК РСФСР (фонд 19). Варта адзначыць фонды дакументаў РКП(б)–КПСС: пратаколы пасяджэнняў VII Усерасійскай канфэрэнцыі РКП(б) у снежні 1919 г. (фонд 42), IX з’езда РКП(б) у верасні 1920 г. (фонд 44), X з’езда РКП(б) (фонд 45). Найбольш буйным з’яўляецца фонд ЦК КПСС (фонд 17, 1898 г., 1903–1991 гг., 684 543 адз. зах.). Фонд сістэматызаваны ў 162 вопісы, які ахоплівае дакументы калектывных органаў ЦК – Пленумаў, Палітбюро, Аргбюро, Сакратарыята і апарата ЦК (аддзелаў, упраўленняў, камісій). Да гэтага спісу неабходна дадаць асабістыя фонды членаў бальшавіцкай партыі і савецкай дзяржавы, такіх як Г.В. Чычэрын (фонд 159), М.І. Калінін (фонд 78), Л.Б. Красін (фонд 137), Ю.Ю. Мархлеўскі (фонд 143), С.С. Пясткоўскі (фонд 300), К.Б. Радэк (фонд 326), С.М. Кіраў (фонд 80), Л.Д. Троцкі (фонд 325) і іншых дзеячоў.

Падчас вывучэння праблемы непасрэдна ўвага была звернута на агляд і збор архіўных крыніц на базе Архіва знешняй палітыкі Расійскай Федэрацыі, прадстаўленага

фондамі рэферэнтуры па Польшчы (122 і 0122), сакратарыята Г.В. Чычэрына (4, 04), паўнамоцнага прадстаўніцтва РСФСР (СССР) у Польшчы (188 і 0188), рэферэнтуры па Літве (151, 0151).

Важнае месца займаюць крыніцы фонда 122 і 0122 (раней засакрэчанага). Значная частка з іх да гэтага часу не была ўведзена ў навуковы зварот. У фондзе захоўваюцца матэрыялы рознага кшталту: лісты Г.В. Чычэрына вышэйшаму савецкаму кіраўніцтву, у тым ліку У.І. Леніну, І.В. Сталіну, дыпламатычная перапіска з польска-савецкіх перагавораў з Мінску (з К. Данішэўскім), Рыгі (з А.А. Іофэ, Я.С. Ганецкім, В.В. Абаленскім), перапіска Чычэрын-Іофэ (за перыяд з студзеня 1919 г. па сакавік 1921 г.), справаздачы паўнамоцных прадстаўнікоў РСФСР у Польшчы, якія былі накіраваны на адрас НКЗС РСФСР, дакументы па выкананні Рыжскага мірнага дагавора, матэрыялы аб ўзаемаадносінах Польшчы і БССР (1919 г, 1921 г.), дакументы аб спецыяльнай місіі А.І. Вянцкоўскага (сакавік-красавік 1919 г.), дыпламатычныя ноты і іншыя матэрыялы, накіраваныя ад імя БССР на адрас Польшчы, матэрыялы аб дзейнасці Польска-расійска-ўкраінскай узгадняльнай ваеннай камісіі, змешанай памежнай камісіі. У фондзе 122 прадстаўлены інфармацыйныя рэфераты паўнамоцнага прадстаўніцтва аб Польшчы, эканамічныя агляды, звесткі аб перагаворах паміж РСФСР і Польшчай, узаемныя ноты НКЗС РСФСР і польскага Міністэрства замежных спраў Польшчы, агляды ўзаемаадносін і г.д. Значную частку матэрыялаў фонда складаюць агляды польскай і еўрапейскай прэсы, якая датычыцца праблем міжнароднай і знешняй палітыкі Польшчы.

У склад фонда Сакратарыяту Г.В. Чычэрына (4, 04) уваходзяць дакументы, раней не публікаваныя, нотнай перапіскі Чычэрына, А.А. Іофэ і К. Данішэўскага з польскімі прадстаўнікамі Л. Васілеўскім, Я. Домбскім, Я. Сапегай; перапіска па палітычным пытаннях мірнай дэлегацыі падчас перагавораў у Мінску (жнівень-верасень 1920 г.), і Рызе (верасень 1920 г. – сакавік 1921 г.), агляды польскай і еўрапейскай прэсы, якія непасрэдным чынам закранаюць беларускую праблематыку на польска-савецкіх перагаворах. Акрамя таго, у фондзе 4 і 04 утрымліваюцца пратаколы пленарных пасяджэнняў мірных канфэрэнцый у Мінску і Рызе, пратаколы пасяджэнняў рабочых камісій, створаных падчас рыжскіх мірных перагавораў: юрыдычна-прававой, тэрытарыяльнай, па абмене ваеннапалонных, фінансава-эканамічнай; аб станаўленні і дзейнасці Літоўска-Беларускай ССР, развіцці ўзаемаадносін паміж РСФСР і БССР, БССР і Польшчай, праблеме ўзбуйнення БССР у 1924 г. і 1926 г., развіцці беларускага нацыянальнага руху на тэрыторыі Заходняй Беларусі, Латвіі, Літвы з 1921 г. па 1926 г.

Фонд паўнамоцнага прадстаўніцтва РСФСР (СССР) у Польшчы (188 і 0188) прадстаўлены перапіскай бюро друку пры польскім прадстаўніцтве РСФСР у Польшчы, агляды польскай прэсы, дакументы па пытаннях мірных перагавораў з Польшчай у Мінску і Рызе (дыпламатычная перапіска Г.В. Чычэрына з А.А. Іофэ і К. Данішэўскім); матэрыялы аб дзейнасці Польска-расійска-ўкраінскай узгадняльнай ваеннай камісіі.

Падчас вывучэння праблематыкі польска-савецкіх перагавораў 1919–1921 гг., асабліва, апошняга рыжскага этапа сустрэч, нельга абмінуць фонд У.І. Пічэты (фонд 1548, вопіс 2), які ўтрымліваецца ў сховішчах Архіва Расійскай акадэміі навук у г. Масква. У.І. Пічэта, як член расійска-ўкраінскай мірнай дэлегацыі падчас перагавораў у Рызе і ўдзельнік юрыдычна-прававой камісіі, пакінуў поўныя ўспаміны аб ходзе канфэрэнцыі: працы галоўнай камісіі, правядзенні пленарных пасяджэнняў, выпрацоўцы “Дагавора аб перамір’і 12 кастрычніка 1920 г., дзейнасці іншых рабочых камісій. Акрамя таго, пад аўтарствам Пічэты спецыяльна для тэрытарыяльнай камісіі быў складзены гістарычна-краязнаўчы агляд беларускіх, украінскіх, літоўскіх зямель з выкарыстаннем шырокага кола статыстычнага матэрыялу.